

## Nr 67.

Ankom till riksdagens kansli den 16 maj 1915 kl. 9 e. m.

*Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning angående grunder för upplåtelse av vissa kronan tillhöriga vattenfall och strömfall m. m., ävensom två i ämnet väckta motioner.*

I en till riksdagen den 24 april 1915 avlåten, till jordbruksutskottets förberedande behandling hänvisad proposition, nr 173, har Kungl. Maj:t, under återopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över civilärenden för samma dag, föreslagit riksdagen att *dels* antaga vid propositionen fogat förslag till förordning angående grunder för upplåtelse av vissa kronan tillhöriga vattenfall och strömfall; *dels ock* besluta den ändrade lydelse av 17 § i kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall, som framgår av propositionen jämväl bifogat förslag till kungörelse i ämnet.

Efter nådigt bemyndigande anmodade chefen för civildepartementet den 8 januari 1915 fyra sakkunniga personer att inom nämnda departement biträda med utredning och förslag dels angående erforderliga ändringar i nu gällande grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall, dels ock beträffande uppläggande av en statens lånefond för finansiering av företag, vilka avse utbyggande av statens vattenfall eller tillgodogörande av enskilda tillhöriga vattenfall, då tillgodogörandet är av mera allmänt intresse.

De sålunda tillkallade sakkunniga anförde i skrivelse den 16 april 1915, att de funnit lämpligt att i första hand upptaga till behandling: *Huvuddragen av de sakkunnigas utredning.*

*Bihäng till riksdagens protokoll 1915. 10 saml. 39 häft. (Nr 67.)*

den del av det lämnade uppdraget, som avsåge åvägbringande av utredning och förslag i fråga om ändring av förvaltningsgrunderna för kronans vattenfall samt överlämnade med samma skrivelse förslag till grunder för upplåtelse dels av vissa vattenfall, beträffande vilka kronans äganderätt är eller kan förväntas bli föremål för tvist, dels ock av vissa, kronan ostridigt tillhöriga strömfall, ävensom förslag till ändrad lydelse av 17 § i nu gällande kungörelse angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall jämte tillhörande allmän och speciell motivering. Över detta förslag har vattenfallsstyrelsen den 17 april 1915 avgivit utlåtande.

Departementschefen har lämnat följande sammandrag av den allmänna motiveringen till de sakkunnigas förslag.

Efter att till en början hava kraftigt understrukt den synnerligen stora betydelsen för landets hela ekonomiska liv av att vattenkraften i landets strömfall i allt större utsträckning tages i anspråk för kraftproduktion, redogöra de sakkunniga för de huvudsakliga resultaten av vissa officiella utredningar, i vad de avse tillgången på vattenkraft och möjligheterna att inom en överskådlig framtid taga densamma i framåtskridandets tjänst. Krafttillgången i strömfällen angives därvid, om hänsyn tages till de kraftbelopp, för vilka strömfällen i en framtid beräknas bli utbyggda, till 6,205,000 turbinhästkrafter för hela landet, av vilka 1,040,300 eller cirka 17 procent angivas tillhöra kronan. Av den till 2,410,000 turbinhästkrafter beräknade krafttillgången i övre Norrlands vattenfall antagas vattenfall med en kraftkapacitet av 646,300 turbinhästkrafter, motsvarande cirka 27 procent av krafttillgången, vara i kronans hand. Motsvarande belopp för nedre Norrland och Dalarna utgör 2,560,000 turbinhästkrafter för samtliga strömfall, därav 100,600 turbinhästkrafter eller cirka 4 procent uppgivas komma på vattenfall i kronans ägo.

En på vittgående antaganden baserad beräkning av de vattenkraftbelopp, som kunna tänkas komma till användning under de närmaste 50 åren, har givit till resultat ett sammanlagt utbyggt vattenkraftbelopp — inklusive redan utbyggd, till cirka 915,000 turbinhästkrafter beräknad vattenkraft — vid 50-årsperiodens utgång av cirka 3,500,000 hästkrafter, därav nära 700,000 hästkrafter komma på kronans vattenfall. För övre Norrland äro motsvarande siffror cirka 900,000 och 310,000 hästkrafter, samt för nedre Norrland och Dalarna cirka 1,538,000 och 89,000 hästkrafter.

De sakkunniga lämna därefter sifferuppgifter å de kraftbelopp, för vilka utbyggnader av vattenfall under de senaste åren satts i gång på enskilt initiativ. Under åren 1904—1906 var utbyggnandet av vatten-

kraft i normalt stigande, med en utbyggnad för, i genomsnitt, cirka 40,000 hästkrafter per år. År 1907 påbörjades utbyggnader för nära 90,000 hästkrafter. Den ekonomiska krisen kulminerade följande år, 1908, men det oaktat påbörjades då enskilda vattenkraftanläggningar för ej mindre än 48,000 hästkrafter. Ehuru den ekonomiska konjunkturkurvan efter 1909 började bliva raskt uppåtående och man med hänsyn till industriens och övriga kraftbehovs allmänna utveckling kunde förvänta att enskilda kraftföretag årligen skulle startas för cirka 50,000 à 60,000 hästkrafter, sjönk siffran för utbyggda vattenkraftbelopp under åren 1909—1912 till respektive 34,000, 26,000, 9,000 och 8,000 hästkrafter. År 1912 påbörjades dock en utbyggnad för 38,000 hästkrafter utöver sist angivna kraftbelopp nämligen Stockholms stads kraftverk vid Untra i Dalälven, därvid dock staden först träffat uppgörelse med kronan om friköp från kronans rättsanspråk på vissa delar av vattenkraften. Åren 1913 och 1914 hava att uppvisa påbörjade utbyggnader för respektive 36,000 och 26,000 vattenhästkrafter. I Norrland hava emellertid de senaste åren icke påbörjats några mera betydande enskilda utbyggnader, om man bortser från några vattenfall, till vilka den enskilde företagarens äganderätt kunde anses tryggad.

Vid en undersökning angående orsakerna till den minskade benägenheten att utbygga vattenfall hava de sakkunniga beträffande Norrland och Dalarna funnit det ställt utom tvivel, att därtill i väsentlig mån bidragit de av kronan anhängiggjorda rättegångarna angående bättre rätt till strömfall. Enligt uppgifter från kammarkollegium uppgå de nu vid domstol omtvistade vattenfallen till inemot ett 40-tal — representerande ett sammanlagt kraftbelopp av cirka 370,000 hästkrafter. Bland dem befinna sig ett flertal mycket betydande strömfall, väl belägna och relativt billiga att tillgodogöra, exempelvis Krångedeforsarna och Hammarsforsen i Indalsälven med en för utbyggnad beräknad kraftkapacitet av respektive 100,000 och 30,000 hästkrafter. De inom kammarkollegium hittills verkställda utredningarna hava dessutom givit vid handen, att kronan kan framställa äganderättsanspråk på ytterligare cirka 310 strömfall. Denna siffra kommer otvivelaktigt att ökas i den mån utredningsarbetet fortsättes.

För att om möjligt redan under det vattenfallsprocesserna pågå bryta den förlamande inverkan dessa rättegångar utövat på det privata utbyggnadsinitiativet anse de sakkunniga nödvändigt att medgiva lättnader i gällande grunder för förvaltningen av kronans vattenfall. Den omständigheten att ännu icke ett enda avtal angående upplåtelse av vattenfall i Norrland och Dalarna kunnat av vattenfallsstyrelsen avslutas,

hänvisar enligt de sakkunnigas uppfattning på att de nuvarande förvaltningsgrunderna icke kunna bereda företagaren tillräcklig trygghet. På grund av naturförhållandena, dryga frakter, olämpligt läge med flera omständigheter hava dessutom de norrländska vattenfallen svårt att bestå i konkurrensen med vattenfall i andra länder särskilt med de norska. Då större kraftverk i Norrland i regel anlagts och fortfarande torde komma att anläggas för att leverera kraft endast till vissa industriella företag samt det ej kan antagas, att kronan skall i större utsträckning anlägga kraftverk i Norrland, vare sig för att distribuera kraft över större områden eller för att tillgodose en eller ett par industriers kraftbehov, är tillgodogörandet av kronans vattenkrafttillgångar i Norrland beroende av den enskilda företagsamheten i vida högre grad än i andra delar av landet.

Bland de strömfäll, å vilka gällande förvaltningsgrunder för kronans vattenfall äro tillämpliga, intages — framhålla de sakkunniga — en särställning av de omtvistade och omtvistliga strömfällen d. v. s. av de s. k. processfallen. Ett stort antal av dessa strömfäll torde nämligen hava förvärvats av de nuvarande innehavarna för att inom en nära framtid utbyggas. Genom att lämna lindrigare upplåtelsevillkor för denna grupp av vattenfall skulle man därför antagligen träffa just de strömfäll, vilkas utnyttjande det kan anses mest angeläget att främja. Rättvisa och billighet tala även för att beträffande sådana strömfäll, som innehavarna förvärvat i god tro, medgiva mindre stränga upplåtelsevillkor än beträffande övriga vattenfall. Då innehavaren av strömfallet till följd av kronans opåräknade äganderättsanspråk ej vågar sig på att bebygga detsamma, får han under ett flertal år icke ränta på sitt nedlagda kapital. Det synes då de sakkunniga rimligt, att kronan går honom till mötes med avseende å upplåtelsevillkoren samt därigenom möjliggör fallets utbyggande och i viss mån lämnar honom compensation för köpeskillingen för fallet, i händelse detsamma tillvinnes kronan. De stora direkta och indirekta fördelar strömfallets tillgodogörande tillskyndar kronan bereda enligt de sakkunnigas uppfattning kronan fullgod ersättning härför. Ett dylikt tillmötesgående från kronans sida skulle med all sannolikhet även medföra, att strömfällsinnehavarens benägenhet att med skadeståndsanspråk vända sig mot sina hemulsmän bleve i hög grad minskad. Och detta måste anses vara en given fördel, enär det annars bleve ett stort antal ekonomiskt mindre bärkraftiga hemmansägare och andra, vilka till slut finge, måhända till den yttersta gränsen av sina tillgångar, bära bördan av kronans vattenfallsprocesser.

De sakkunniga hava därför stannat vid att föreslå förmånligare upplåtelsevillkor endast för de s. k. processfallen, samt för de mindre

strömfall och delar av strömfall, som lämpligen böra i ett sammanhang med dem tillgodogöras. Detta förslag kan ju, enligt vad de sakkunniga eriura, synas giva fog för invändningen att man genom att lämna de omtvistade och omtvistliga strömfallen en dylik förmånligare ställning i fråga om villkoren för en eventuell upplåtelse främjar deras utbyggande på bekostnad av de kronan ostridigt tillhöriga strömfallen. Häremot framhålla de sakkunniga, att man måste fästa stort avseende vid att de nuvarande innehavarna av de s. k. processfallen så gott som undantagslöst torde hava varit i god tro vid vattenfallens förvärvande. Upplåtelse till nyttjande av de kronan ostridigt tillhöriga strömfallen synes för övrigt knappast kunna förväntas, förrän kronan genom inrättande av en lånefond för vattenkraftföretag eller genom andra åtgärder underlättar finansieringen av de företag, som grundas på dylik upplåtelse. En dylik vattenfallsfond kan emellertid i varje fall ej träda i verksamhet förr än tidigast om ett par år. Då ett flertal av de omtvistade vattenfallen förvärvats av industriella företag eller kommuner för att tillgodogöras inom en nära framtid, torde däremot finansieringen av motsvarande företag kunna ordnas på vanligt sätt. Huvudsaken är enligt de sakkunnigas uppfattning att vattenfallsbebyggandet åter kommer i gång i så stor utsträckning som möjligt. Det är därvid av mera underordnad betydelse om början göres med omtvistade vattenfall eller med sådana, som ostridigt tillhöra kronan. Slutligen hava de sakkunniga ansett mindre lämpligt att föreslå ändring av upplåtelsevillkoren för samtliga vattenfall, å vilka gällande förvaltningsgrunder äro tillämpliga, innan erfarenhet vunnits, huruvida detta kan anses påkallat, om staten inrättar en lånefond för vattenkraftföretag.

En av de angelägnaste uppgifterna vid bestämmandet av grunderna för förvaltningen av kronans vattenfall måste, såsom de sakkunniga vidare betona, vara att så ordna upplåtelsevillkoren, att nyttjanderätts-havarens kreditanskaffning i möjligaste mån underlättas. Man har härvid två vägar att slå in på: att förlänga upplåtelse tiden och att i större utsträckning än nu tillförbinda kronan att vid upplåtelse tidens slut gälda lösen för byggnader m. m.

Beträffande upplåtelse tidens längd hava de sakkunniga endast anfört, att denna fråga så nyligen varit föremål för riksdagens prövning, att kommitterade ansett sig icke böra föreslå någon ändring i härutinnan nu gällande bestämmelser.

Vad åter angår utsträckt skyldighet för kronan att vid upplåtelse tidens utgång inlösa vattenverksbyggnader och annan egendom å vattenfallslägenheten, måste en mera omfattande rätt till lösen avsevärt öka möjligheterna

för nyttjanderättshavaren att skaffa erforderligt kapital till utförande och drift av sina anläggningar, då kreditgivaren därigenom beredes större trygghet att återfå sina penningar. Detta bör särskilt bliva av betydelse, i händelse en ombyggnad eller utvidgning av anläggningen erfordras, då upplåtelse tiden närmar sig sitt slut. Innan vattenfallsrätten blivit mera känd och prövad, torde man enligt de sakkunnigas uppfattning få räkna med ej ringa svårigheter för en vattenfallsrättshavare att få placerade in teckningar i vattenfallsrätten. Kronan bör därför så mycket hellre träda hjälpende till, som denna hjälp icke behöver bliva betungande för kronan, enär kronan åtminstone till en viss grad kan få kompenstation för löseskillingen genom en något högre avgift för upplåtelsen. Är upplåtelse tiden lång, kan denna höjning av avgälden icke heller spela någon större roll för nyttjanderättshavaren. Uppgår exempelvis den tid, under vilken avgäld erlägges, till 70 år, behöver endast ca 0.21 procent av löseskillingen årligen avsättas för att med ränta på ränta efter 4  $\frac{1}{2}$  procent stiga till samma belopp som löseskillingen. För att medel till löseskillingarna alltid skola finnas tillgängliga utan att alltför hårt belasta ett kommande års statsreglering framhålla de sakkunniga önskvärdheten av att erforderliga delar av inflytande avgifter årligen fonderas genom anslag å riksstaten.

I anslutning härtill föreslå de sakkunniga att — med avseende å de grupper av vattenfall, för vilka lindrigare upplåtelse villkor ansetts böra ifrågakomma — kronan eventuellt tillförbinder sig att gälda lösen för vissa byggnader, icke blott när kronan efter första upplåtelseperiodens utgång icke vill medgiva nyttjanderättshavaren förnyad upplåtelse, utan även vid utgången av den tidsperiod, för vilken dylik förnyad upplåtelse medgives. Enahanda lösensskyldighet hava de sakkunniga ansett böra inträda jämväl vid vattenfallsrättsupplåtelse på längre tid än 65 år.

Beträffande omfattningen av kronans lösensskyldighet hava de sakkunniga funnit att, fränsett de fall, som avses i § 9 mom. 3 samt § 13 i gällande förvaltningsgrunder, nyttjanderättshavaren ej bör äga rätt påfordra lösen annat än för vattenverksbyggnader och för vattenkraftanläggningens drift erforderlig egendom å vattenfallslägenheten. De sakkunniga lämna i sin allmänna motivering anvisningar till övervinnande av de svårigheter som uppstå i fråga om lösen för sådana byggnader, som nyttjanderättshavaren uppför under upplåtelse tiden och som äro av natur att lämpligen böra av kronan lösas. Särskilt framhålla de sakkunniga att, för möjliggörande av erforderlig ombyggnad eller modernisering av anläggningen, vattenfallsstyrelsen framgent liksom nu bör äga fria händer att, när så befinnes påkallat, med annullerande av ingånget avtal

avsluta ett nytt, som tager hänsyn till de under upplåtelseperioden uppkomna ändrade förhållandena. De sakkunniga förutsätta dock därvid att ett dylikt hävande av ingångna avtal skall behövas endast i begränsad omfattning och att lithörande frågor skola av vattenfallsstyrelsen handhas med stor försiktighet.

För att bereda nyttjanderättshavaren garanti för att de villkor, på vilka han må erhålla ny upplåtelse vid den första upplåtelseperiodens utgång, bliva skäligen jämväl ur hans synpunkt, föreslå de sakkunniga vidare att skäligheten av de utav vattenfallsstyrelsen uppställda villkoren skall kunna hänskjutas till prövning av en skiljenämnd, utsedd på sätt i 15 § av gällande förvaltningsgrunder finnes föreskrivet.

De sakkunnigas förslag innefatta dessutom uttrycklig bestämmelse att, i händelse nyttjanderättshavaren skulle göra sig skyldig till förseelse, som innebär skäl till förverkande av nyttjanderätten, uppsägning av avtalet icke får ske, förrän nyttjanderättshavaren erhållit skäligen respitid att vidtaga rättelse. Därjämte hava de sakkunniga ansett, att vid förverkande av upplåten vattenfallsrätt innehavare av in-teckningar i vattenfallsrätten böra, med viss företrädesrätt sinsemellan, vara berättigade att erhålla ny upplåtelse av vattenfallslägenheten under en tid motsvarande den återstående delen av upplåtelseperioden. Slutligen föreslå de sakkunniga, att vid upplåtelseperiodens utgång nyttjanderättshavaren under vissa förutsättningar bör äga företrädesrätt till ny upplåtelse.

De av de sakkunniga framlagda ändrade grunderna för upplåtelse av vattenfall inom någon av ovan angivna grupper skulle emellertid hava endast provisorisk karaktär, i det att desamma äro avsedda att träda i kraft den 1 juli 1915 och gälla till den 1 juli 1920 för sådana upplåtelse av vattenfall, angående vilka avtal avslutas under nämnda femårsperiod.

I en vid de sakkunnigas betänkande fogad reservation har en av dessa uttalat en från de sakkunnigas majoritet i vissa avseenden avvikande mening i vilken reservanten, med hänsyn till de många, i reservationen närmare angivna svårigheter, som möta för tillgodogörande i större omfattning av vattenkraften i strömfällen i de norra delarna av landet, anser majoritetens förslag icke tillräckligt beakta nödvändigheten av att sörja för kontinuiteten i utvecklingen av de vattenkraftföretag med därtill anslutna industriella anläggningar, vilka tillgodogöra vattenkraften i strömfällen, som avses i de föreslagna ändrade grunderna för upplåtelse av vattenfall. Helst vill reservanten att strömfällen skola upplåtas på obegränsad tid, men om en för staten betryggande form för dylik upplåtelse icke anses kunna erhållas, att upplåtelseperioden åtminstone sättes så lång som

*Skiljaktig mening.*

möjligt, så att företagaren anser sig kunna skjuta undan tanken på att det icke är med äganderätt till kraftkällan han går till verket. I avslutning härtill har reservanten ansett, att de av de sakkunniga föreslagna grunderna för upplåtelse av vattenfall bort medgiva upplåtelse på arrende eller med vattenfallsrätt för en tid av högst 95 år i en följd, med skyldighet för kronan att, om vattenfallet efter sagda tid måste för något statens ändamål tagas i anspråk, gälda lösen för vattenverksbyggnader m. m. Därjämte har reservanten uttalat sig för, att bestämmelserna om förverkande av skedd upplåtelse modifieras samt att innehavare av in-teckning i vattenfallsrätt tillerkännes ovillkorlig rätt till övertagande av avtalet i händelse vattenfallsrätten förverkas.

Vattenfalls-  
styrelsen.

I sitt förenämnda utlåtande den 17 april 1915 har vattenfallsstyrelsen anfört bland annat följande.

Såsom de sakkunniga med styrka framhållit, måste det anses vara av synnerlig stor vikt för vårt lands hela ekonomiska liv, att vattenkraften i förefintliga strömfall inom landet i allt större utsträckning tages i anspråk för kraftproduktion. Det torde nämligen vara en av livsbetingelserna för en snabb utveckling av den svenska industrien, att densamma beredes riklig tillgång på relativt billig kraft. Utnyttjas icke den möjlighet landets rika vattentillgångar i sådant avseende lämna, lär det kunna förutses, att vår industri, till skada jämväl för det allmänna, kommer i en sämre ställning än nödigt är i sin tävlan med industrien i andra länder.

Av flera orsaker har tyvärr utbyggandet av vattenfall, särskilt i Norrland och Dalarna, under de senaste åren icke tagit den fart, som man haft anledning vänta. Otvivelaktigt beror den minskade benägenheten att påbörja vattenkraftanläggningar i de norra delarna av landet till allra största delen på den nu rådande osäkerheten med avseende å bärkraften i de äganderättsanspråk på vattenfall, vilka i allt större utsträckning av kronan framställts under de senaste åren. Det synes därför vara riktigt att, såsom de sakkunniga föreslagit, i främsta rummet inrikta sina strävanden på att åstadkomma förmånligare villkor för upplåtelse av de omtvistade och omtvistliga vattenfallen, så att man beträffande dessa vattenfall, vilka i första hand torde ifrågakomma till utbyggande, åtminstone i någon mån minskar farhågorna och risken för nedläggande av kapital på vattenkraftanläggningar. Vattenfallsstyrelsen ansluter sig så mycket hellre till detta de sakkunnigas förslag, som det i viss mån står i överensstämmelse med styrelsens hemställan i underdånigt utlåtande den 22 oktober 1912 över en av svenska vattenkraft-



föreningen gjord framställning om lindrigare upplåtelsevillkor för de s. k. processfallen.

Även det önskemål, som av vattenfallsstyrelsen uttalades i nämnda utlåtande om beredande av lösen för vattenverksbyggnader å upplåten vattenfallslägenhet jämväl när upplåtelsen sker för en längre tidsperiod än 65 år, har blivit tillgodosett i de sakkunnigas förslag. Däremot hava de sakkunniga ansett sig icke böra framställa något förslag om ändring av upplåtelse tiden. I sitt berörda utlåtande den 22 oktober 1912 hemställde vattenfallsstyrelsen bland annat, att Eders Kungl. Maj:ts måtte vidtaga erforderliga åtgärder för att upplåtelse tiden för omtvistade och omtvistliga vattenfall samt för de kronan ostridigt tillhöriga vattenfall, som lämpligen böra i ett sammanhang med dem tillgodogöras, måtte sättas till 95 år, utan att under nämnda tid någon omreglering sker av villkoren för upplåtelsen. Vattenfallsstyrelsen hyser fortfarande den uppfattningen, att en dylik utsträckning av upplåtelse tiden skulle vara till fördel jämväl för kronan, enär man då hade vida större anledning förvänta, att vattenfallen i de norra delarna av landet inom en nära framtid skulle i nöjaktig utsträckning tagas i anspråk för framställande av kraft. Det är ju att hoppas, att, även om någon ändring av upplåtelse tiden icke skulle ske, de övriga av de sakkunniga föreslagna lätnaderna i upplåtelse villkoren skulle i någon mån bryta den nuvarande obenägenheten att påbörja vattenkraftanläggningar i de norra delarna av landet. Utsikterna härtill äro dock vida mindre än de kunna förutsättas bliva, om man, så sätt vattenfallsstyrelsen förordade i sitt utlåtande den 22 oktober 1912, utsträcker upplåtelse tiden till 95 år utan omreglering under tiden av villkoren för upplåtelsen.

Vattenfallsstyrelsens ordförande, vilken varit ordförande jämväl för de sakkunniga, har ansett sig icke böra deltaga i ärendets behandling inom vattenfallsstyrelsen.

Såsom eget uttalande i ämnet har departementschefen anfört följande: *Departements-  
chefen.*

»I likhet med de sakkunniga, som härutinnan vunnit understöd jämväl av vattenfallsstyrelsen, finner jag det vara av den största vikt att man med det snaraste gör vad som skäligen kan göras för att understödja uppväxandet av företag för utnyttjande av vattenkraften i våra strömfall särskilt inom de på vattenkraft rikaste delarna av landet, i Norrland och Dalarna. Jag tror nämligen icke, att man med utsikt till framgång kan bestrida riktigheten av de sakkunnigas omdöme att frågan om tillgodogörande av landets rika vattenkrafttillgångar är en

av de viktigaste ekonomiska uppgifter Sverige under den närmaste tiden har att lösa — av den största betydelse för landets hela ekonomiska liv och för dess utsikter att bestå i tävlingskampen med andra nationer. I sammanhang härmed framhålla de sakkunniga, att ett utbyggande i större utsträckning av förefintliga strömfall icke blott skulle minska kolimporten och beroendet av utlandet utan även vara ägnat att i hög grad främja landets näringsliv genom att lämna ökade arbetstillfällen och bidra till att skapa nya livskraftiga industrier, vilka å sin sida skulle bliva av icke ringa betydelse för folkhushållningen och även giva ökade intäkter till stat och kommun.

Då jag till fullo ansluter mig till dessa de sakkunnigas uttalanden, är det helt naturligt, att jag anser Kungl. Maj:t och riksdagen böra gå i spetsen för åstadkommande av nöjaktiga livsbetingelser för den norrländska vattenkraftindustrien. Det synes mig föreligga så mycket större skäl härtill som, enligt vad de sakkunnigas utredning torde hava fastslagit, den sedan några år tillbaka rådande ringa benägenheten att starta nya vattenkraftföretag i Norrland huvudsakligen beror på den mångfald av rättegångar, som av kronan anhängiggjorts angående bättre rätt till strömfall, samt på de rättsanspråk av dylik art, vilka kronan på grund av utredningar inom kammarkollegium eventuellt kan komma att ytterligare framställa. Jag tillåter mig erinra därom, att kronan redan anhängiggjort inemot ett 40-tal vattenfallsprocesser — av vilka flera angå mycket betydande strömfall, exempelvis Krängedeforsarna och Hammarsforsarna i Indalsälven med en för utbyggnad beräknad kraftkapacitet av respektive c:a 100,000 och 30,000 turbinhästkrafter — samt att de inom kammarkollegium hittills verkställda utredningarna givit vid handen, att kronan kan framställa äganderättsanspråk på ytterligare c:a 310 strömfall. Då utredningarna alltjämt fortgå, kommer denna sifra säkerligen att ytterligare ökas.

Det kan ju icke gärna ifrågasättas annat, än att kronan skall även i fortsättningen söka hävda sina äganderättsanspråk på vattenfall, vilka enligt verkställda utredningar kunna anses tillhöra kronan. Men så mycket större är då enligt min uppfattning statens förpliktelse att genom lämpliga åtgärder söka, i den mån det är möjligt, bota den skada och häva det hämmande inflytande på näringslivets normala fortgång, som vållats av kronans vattenfallsprocesser. Att ytterligare åtgärder i sådant avseende äro nödvändiga synes mig framgå redan av den omständigheten, att vattenfallsstyrelsen ännu icke kunnat på grundvalen av gällande förvaltningsgrunder avsluta ett enda avtal om upp-

låtelse av strömfäll i de delar av landet, som drabbats av rättegångarna angående kronans anspråk på vattenfall.

För att något närmare belysa betydelsen av att vattenfallen i Norrland bliva i större omfattning tagna i produktionens tjänst hämtar jag några uppgifter ur den även i de sakkunnigas betänkande refererade utredning angående tvärbanor mellan inlandsbanan och norra stambanan i Västernorrlands och Västerbottens län, som på uppdrag av järnvägsstyrelsen nyligen utförts av matematikern i nämnda styrelse S. Norrman. I nämnda utredning omförmäles, att några vattenfall, tillgodogjorda för elektrokemisk industri, skulle kunna väntas årligen producera 115,400 ton elektrokemiska fabrikat, motsvarande ett tillverkningsvärde av 23 miljoner kronor. Motsvarande industrier beräknas giva uppehälle åt en arbetarbefolkning av c:a 11,500 personer. Att redan utbyggandet av två eller tre större forsar framkallar en mycket avsevärd godstrafik framgår av siffrorna för den godstrafik, som framkallats av industrierna vid Alby och Ljungaverken. Dessa industrier tillgodogöra vattenkraft till belopp av resp. 16,000 och 18,000 turbinhästkrafter. Enligt uppgift i de sakkunnigas betänkande uppgick godstrafiken vid Alby station år 1912 till sammanlagt 48,271 ton i avsänd och mottagen trafik, och vid Ljungaverken år 1914 till 75,000 ton, under det att motsvarande siffror för år 1912 utgjorde 38,836 för Umeå och 27,762 för Örnsköldsvik. Redan dessa siffror torde klart ådagalägga, vilka betydande indirekta fördelar ett omfattande vattenfallsbebyggande i Norrland kan tillföra det allmänna.

Vid bedömning av vattenfallsfrågorna bör man även taga hänsyn till den i de sakkunnigas betänkande belysta kraftiga utveckling, som ångekonomin företer under de senaste åren. Sålunda har enligt uppgift i betänkandet utbytet ur stenkolen vid en ångturbinanläggning på det senaste årtiondet ökat med ej mindre än nära 80 procent och ytterligare vinster kunna teoretiskt och praktiskt förväntas. Under samma tid har ökningen i verkningsgrad hos vattenturbinerna varit ganska ringa, motsvarande hos de vanliga typerna en total ökning i utbyte av c:a 3 å 5 procent, vartill kommer att ytterligare stora vinster äro av teoretiska skäl uteslutna. Visserligen torde man icke i praktisk drift kunna påräkna en så fördelaktig ångekonomi, som ovan angivna siffra utvisar. Det synes mig dock framgå, att den marginal till vattenkraftens förmån, som förefinnes vid framställande av kraft med lång utnyttjningstid, så småningom kan beräknas bliva allt mindre. Det ligger därför enligt min uppfattning makt uppå att man begagnar det gynnsamma tillfälle, som ännu så länge föreligger för vårt land att genom utnyttjande av in-

hemiska kraftkällor skaffa näringslivet den stora fördel, som ligger i tillgången på relativt billig kraft, och därigenom förbättrar landets handels- och betalningsbalans. Särskilt under nuvarande förhållanden torde jag icke behöva mer än peka på, vilken styrka det skulle ligga däri, att industri, kommuner och övriga kraftkonsumenter kunde få sitt kraftbehov fyllt från landets vattenfall och icke behövde vara beroende av en osäker tillförsel av utländskt bränsle.

Vid en allmän granskning i vad mån de sakkunnigas förslag kan vara ägnat att befordra utbyggandet av strömfällen har jag, utom i en punkt av större räckvidd, funnit mig kunna i allt väsentligt biträda förslaget.

På de skäl de sakkunniga anfört finner jag det sålunda innebära en klok begränsning att nu medgiva förmånligare upplåtelsevillkor i huvudsak endast beträffande de s. k. processfallen.

Likaledes ansluter jag mig till de sakkunnigas förslag att vattenfallsstyrelsen bör erhålla rätt tillförbinda kronan att gälda lösen för byggnader m. m. vid utgången av den tid, för vilken nyttjanderätts-havaren må erhålla förnyad upplåtelse av vattenfallslägenheten liksom ock vid utgången av upplåtelse-tid, som i avtalet bestämts till mer än 65 år i en följd utan omreglering under tiden av villkoren för upplåtelsen. Jag biträder så mycket hellre detta de sakkunnigas förslag, som ett medgivande av dylik innebörd bör kunna i avsevärd mån minska de betänkligheter, som nu förefinnas mot att nedlägga kapital på vattenkraftanläggningar i Norrland. Vid den närmare behandlingen av § 2 i de sakkunnigas förslag till grunder för upplåtelse av vattenfall får jag tillfälle att återkomma till denna fråga.

Vidare finner jag de sakkunnigas förslag om rätt för innehavare av inteckningar i vattenfallsrätt, som upphört på grund av förverkande, att, med viss företrädesrätt sinsemellan, framför andra erhålla ny upplåtelse av vattenfallslägenheten innebära ett uppslag, som kan vara av värde för ökande av vattenfallsrättshavarens kreditanskaffning, och därför böra tillvaratagas.

Även övriga av de sakkunniga föreslagna avvikelser från gällande förvaltningsgrunder finner jag vara befogade och lämpliga.

Såsom jag redan antytt, anser jag mig emellertid i ett viktigt avseende icke kunna följa de sakkunnigas förslag. Det gäller frågan, huru upplåtelse-tiden lämpligen bör bestämmas. I sitt betänkande hava de sakkunniga framhållit nödvändigheten av att så ordna upplåtelsevillkoren, att nyttjanderättshavarens kreditanskaffning i möjligaste grad underlättas, samt såsom en av de två utvägar man i sådant avseende hade att till-

gripa angivit förlängning av upplätelsetiden. De sakkunniga avböja emellertid att tillgripa denna utväg med den knapphändiga motiveringen, att frågan om upplätelsetidens längd så nyligen varit föremål för riksdagens prövning, att de sakkunniga ause sig icke böra föreslå någon ändring av densamma.

I sin vid betänkandet fogade reservation har — enligt min uppfattning med rätta — reservanten gjort gällande att detta skäl icke kan anses giltigt. Till stöd därför har reservanten anført, bl. a., att riksdagen lika sent prövat och antagit övriga nu gällande villkor, inklusive inlösningsbestämmelserna, samt att i fråga om upplätelsetiden den största tvekan hela tiden gjort sig gällande. I sistnämnda hänseende tillåter jag mig särskilt erinra därom, att i Kungl. Maj:ts proposition nr 68 till 1911 års riksdag med förslag till ändring i och tillägg till förvaltningsgrunderna för vissa kronans vattenfall föreslogs, att upplåtelse med vattenfallsrätt av obebyggt vattenfall skulle få ske för en tid av 95 år utan att någon omreglering av villkoren för upplåtelsen under tiden behöfve företagas. Detta förslag tillstyrktes av sammansatta lag- och jordbruksutskottet. Då kamrarna stannade i olika beslut, sammanjämkades de olika meningarna till de upplätelsetider, som äro föreskrivna i gällande förvaltningsgrunder. Redan 1912 gjorde vidare vattenfallsstyrelsen på grund av vunnen erfarenhet därom, att de i nämnda grunder stadgade upplåtelsevillkoren icke visat sig begärliga för spekulanter, framställning om utsträckning av upplätelsetiden till 95 år i en följd. I sitt nu avgivna utlåtande över de sakkunnigas betänkande har vattenfallsstyrelsen vidhållit denna sin uppfattning.

Vid bedömande av denna fråga bör man enligt min mening anlägga rent praktiska synpunkter. Spörsmålet blir då detta: kan man skäligen förvänta, att de lättnader i fråga om upplåtelsevillkoren, som innefattas i de sakkunnigas förslag, skola visa sig tillräckliga för att i någon mera avsevärd omfattning förmå innehavarna av s. k. processfall att ingå avtal med vattenfallsstyrelsen om upplåtelse av strömfallen i fråga och att skrida till bebyggandet av desamma? För att kunna besvara denna fråga bör man erinra sig, vilka betydande vattenkrafttillgångar som, enligt vad ovan nämnts, finnas tillgängliga i Norrland. Det torde då utan vidare vara uppenbart, om vattenfallsbebyggandet på allvar skall taga fart, den övervägande delen av strömfallen måste tagas i anspråk för industriellt behov. Men därmed är också givet, att man vid bedömande av utsikterna att få vattenfallen tillgodogjorda måste se till, att deras utnyttjande kan ske på sådana villkor, att industrien erhåller möjlighet att taga upp tävlan med konkurrerande företag i andra

länder. Med hänsyn härtill och till de i flera andra avseenden motiga förhållanden, som ställa sig i vägen, då det gäller upparbetande av industrier i Norrland, baserade på tillgodogörande av strömfallens vattenkraft, vill det förefalla mig som om de lättnader, vilka de sakkunniga föreslagit beträffande upplåtelsevillkoren knappast kunna anses tillräckliga.

Vill man därför söka åstadkomma ett kraftigt uppsving av vattenfallsbebyggandet i de norra delarna av landet, synes det mig vara nödvändigt att man lämnar möjlighet till utsträckning av upplåtelse tiden utöver vad nu gällande förvaltningsgrunder medgiva, så att nyttjanderättshavaren beredes större trygghet för framtiden och får lättare att erhålla för företaget erforderlig kredit. Ett skäl för förlängning av upplåtelse tiden synes mig jämväl ligga däri, att det nu föreliggande författningsförslaget avser i huvudsak endast de s. k. processfallen, vilka, enligt vad de sakkunniga framhålla, rimligen böra upplåtas på förmånligare villkor än som gälla för kronan ostridigt tillhöriga strömfall.

Vid övervägande huru lång upplåtelse tiden ur ovan angivna synpunkter lämpligen bör sättas, har jag funnit mig böra förorda, att densamma må kunna bestämmas till 95 år utan omreglering under tiden av villkoren för upplåtelsen; och bör denna förlängda upplåtelse tid gälla såväl arrende som vattenfallsrätt. Vid sidan härav bör emellertid bibehållas uppdelningen av upplåtelse tiden i två perioder med omreglering av avgiften och övriga villkor efter den första periodens utgång.»

Beträffande de skäl i övrigt som ligga till grund för ifrågavarande förslag får utskottet hänvisa till innehållet i förberörda statsrådsprotokoll.

#### *Motioner.*

I sammanhang med förevarande proposition har utskottet till behandling förehaft två inom andra kammaren väckta motioner, nämligen nr 236, av herrar *Palmstierna* och *Persson* i Tällberg, varuti hemställts om sådan ändring av Kungl. Maj:ts förslag till förordning angående grunder för upplåtelse av vissa kronan tillhöriga vattenfall och strömfall att § 2 mom. 1, sista stycket, måtte utgå samt att i § 5 orden »med Kungl. Maj:ts samtycke, intill 95 år» måtte utgå; samt nr 249, av herr *Lindhagen* med hemställan att riksdagen ville i ifrågavarande förslag vidtaga vissa i motionen ifrågasatta ändringar beträffande tiden för upplåtelse, grunderna för avgäldernas bestämmande, förbehåll rörande det allmännas intressen, ordningen för bestämmande av villkoren vid ny upplåtelse samt inrymmande av befogenhet

för Kungl. Maj:t och i visst fall även riksdagen att i sista hand pröva huvudsakliga upplåtelser och därmed förenade villkor.

Till stöd för nämnda motioner har anförts

av herrar Palmstierna och Persson i Tällberg:

»I sin framställning till riksdagen med förslag till förordning angående grunder för upplåtelse av vissa kronan tillhöriga vattenfall och strömfäll (Kungl. Maj:ts prop. nr 173) har Kungl. Maj:t i väsentliga delar följt de sakkunniges den 16 april avgivna betänkande. I avseende å en betydelsefull punkt har Kungl. Maj:t emellertid frångått detsamma och anslutit sig till den mening, som företrätts av en reservant bland de sakkunniga liksom av kungl. vattenfallsstyrelsen. Detta gäller upplåtelse tidens längd. De sakkunniges majoritet hade under hänvisning till att denna fråga så sent som år 1911 varit föremål för riksdagens prövning icke ansett sig böra föreslå någon ändring av upplåtelse tiden och följaktligen förordat bibehållande av de nuvarande upplåtelse villkoren i denna del, nämligen, enligt såväl 1910 som 1911 års förordningar med upplåtelse tider av resp. 50—55 år och 60—65 år jämte möjlighet till förlängning på ytterligare 30 år efter reviderade villkor eller i vissa fall 75 år i en följd utan ändring av villkoren. Som bekant tillkommo 1911 års bestämmelser efter sammanjämkning mellan riksdagens kamrar, vilka stannat i olika beslut. Kungl. Maj:t har likväl nu föreslagit en upplåtelse såväl på arrende som med vattenfallsrätt under en tidsperiod av 95 år i en följd utan omreglering under tiden av villkoren för upplåtelsen. Såsom skäl härför anføres »såväl billighetsskäl som kronans eget väl förstådda intresse» och att först med ett sådant stadgande »torde man kunna med någorlunda sannolikhet beräkna att uppnå det eftersträfvade målet att åter få vattenfallsbyggandet i gång i de norrländska älvarna».

Huruvida detta sistnämnda påstående har fog för sig torde man, enligt vår uppfattning, icke i närvarande stund med säkerhet kunna bedöma. Så avgörande på frågan om vattenfallsbyggandets igångsättande, som den kungl. propositionen anser upplåtelse tidens längd vara, ha vi icke kunnat betrakta densamma, utan funnit att huvudvikten bör läggas på möjligheten av att kunna bereda trygghet åt den för byggandet nödiga krediten, och därför ha även vi liksom övriga sakkunniga förordat ett vidsträckt inlösningsförfarande m. m. Innan verkan av dessa och eventuellt andra åtgärder hunnit erfaras är det fördenskull enligt vår mening för tidigt att ånyo upptaga det omtvistade spörsmålet angående upplåtelse tidens längd. I detta sammanhang må även betonas, att det nya lagförslaget skall gälla för en försökstid av fem år och torde erfarenheten under denna böra inhämtas, innan åtgärder provas, vilka i

så hög grad som den av Kungl. Maj:t föreslagna inskränker kronans dispositionsrätt över de norrländska vattenfallen. Den betänksamhet andra kammaren tillkännagav år 1911 har utan tvivel ännu starkt fog för sig. Tidigare erfarenhet rörande förvaltningen av kronans domäner har givit vid handen, att betydande olägenheter kunna uppstå om kronan för mer än ett par mansåldrar frånhänder sig möjligheten att vid behov för eget ändamål eller till allmän nytta förfoga över vattenfall, som dock utgöra dess egendom.»

samt av herr Lindhagen:

»Det riktigaste och för framtiden mest betryggande utnyttjandet av statens vattenfall vore givetvis, att staten själv utbyggde desamma och därifrån tillhandahölle allmänheten elektrisk energi. Då oöverstigliga hinder synas möta för närvarande för en sådan uppgift, anses det icke återstå någon annan utväg än att i avvaktan på bättre tider upplåta en stor del av vattenfallen till enskilda. Med tillfredsställelse kan emellertid antecknas att så mycket har insikten om betydelsen av statens äganderätt till vattenkraft trängt igenom, att man icke från något håll velat föreslå, att staten skall sälja sin ifrågasättande egendom till enskilda, utan ifrågasättes allenast, att vattenfallen skola utarrenderas tills vidare.

De behöriga grunderna för en sådan utarrendering ligga tämligen självklara. Arrendatorn bör ha en tryggad besittning och möjlighet att begagna besittningsrätten såsom kreditunderlag. Staten å andra sidan bör hava sin tillbörliga andel i avkastningen av själva vattenkraftens värde, möjlighet att återtaga vattenkraften för omistliga statsändamål samt rätt att under upplåtelseiden utöva en lojal kontroll på att besittningsrätten, såvitt med själva upplåtelsens ändamål är förenligt, utnyttjas på allmännyttigt sätt.

Under ett samhällsskick, där alla äro besjälade av omtanke för det allmänna bästa, skulle en dylik sak med lätthet kunna förtroende-fullt ordnas. Nu är det emellertid icke så. Samhällsförhållandena bjuda en var att söka sin fördel på andras bekostnad, och då inträffar det merendels att de makter, som äro starkast och hava de flesta relationerna, tillvinna sig obehöriga fördelar på andra berättigade intressens bekostnad.

Ett särdeles belysande exempel ur detta olidliga tillstånd är den på senare tider i vårt land uppkomna kampen om vattenkraften och de ekonomiska möjligheter densamma erbjuder. På europeiska kontinenten har samma strid icke på detta sätt uppkommit till följd av att vattenkraften på grund av de särskilda staternas rättsordningar, uppbyggda



i detta fall på den romerska rätten, lagt vattenkraften väsentligen under det allmännas herravälde. Hos oss däremot har lagstiftningen utan förutseende lämnat vattenkraften värnlös i de flesta fall till allmänt utnyttjande av spekulationen. Det är klart att under inflytandet av en sådan ensidigt individualistisk lagstiftning ifrågavarande ekonomiska värden lämnas öppna även för förvärvsbegärets tygellösheter och endast med största svårighet i oavlätlig kamp med mäktiga privatekonomiska intressen kunna omhägnas tillräckligt av det allmänna intressets skyddande hand.

Frågan om upplåtelse till enskilda av vissa kronan tillhöriga vattenfall och strömfall avspeglar alltifrån dess uppkomst detta sakernas tillstånd. Det privata kapitalet nedlägger helt naturligt all sin kraft på hithörande exploateringar, i vilka industriens framtid i väsentlig mån anses ligga. Och då den högre ämbetsmannavärlden merendels är delägare eller besläktad med företagen eller hoppas att bliva det, skymmes för densamma, låt vara omedvetet, den rätta synen på dessa angelägenheter allt för ofta.

Det nu framlagda förslaget (prop. 173) synes i mycket vara ett uttryck för dessa vanskligheter likaväl som tidigare förslag i ämnet, och vad undertecknad i motion vid 1911 års riksdag (nr 331 inom andra kammaren) därom anfört förefaller mig i väsentliga delar äga tillämpning även på ifrågavarande förslag. De så kallade processfall, varom nu är fråga, komma i den mån de upplåtas enligt förslaget grunder att under nära ett sekel oavsett eventuella processers utgång förvandlas till en privat tillhörighet för vattenkraftsindustrien med tämligen lika oinskränkt tillgodonjutande av de i vattenfallen nedlagda ekonomiska värdena, som om det vore dess eget. Vad förslaget innehåller av behöriga stadganden i syfte att bereda arrendatorn en tryggad besittning och kreditsäkerhet torde ej vara något att erinra emot. I detta avseende synes förslaget böra helst förtydligas med en uttrycklig föreskrift, att arrendatorn alltid i framtiden är berättigad att övertaga arrendet vid varje upplåtelseutgång, utom då kronan skall använda vattenkraften för egna anläggningar eller upplåtelsen avser nya ändamål, som måste på den ifrågavarande platsen tillgodoses.

Emellertid har som sagt statens och de allmänna intressena blivit mest lidande. Detta möter redan i fråga om tiden för upplåtelsen. Den föga motiverade skillnaden i tidsbestämmelser vid upplåtelse på vanligt arrende och med vattenfallsrätt kvarstår delvis oförändrad. Den år 1911 genom sammanjämkning stadgade möjligheten till upplåtelse på en

gång i 75 år vid upplåtelse med vattenfallsrätt är icke blott bibehållen utan tillbörliga garantier men dessutom utsträckt både för arrende och vattenfallsrätt till det gamla en gång av riksdagen förkastade förslaget om en upplåtelse-tid av 95 år. Härmed må jämföras, utom det kontinentala Europas exempel med sina jämförelsevis korta koncessionstider, särskilt lagen om koncession för kraftledning, som må beviljas för en tid av högst 40 år i sänder, vilket visat sig trots alla uttalade farhågor ej förhindra lika litet här som i utlandet de mest storartade enskilda vattenkraftsanläggningar. Likaså må erinras, hurusom i det år 1910 för riksdagen framlagda förslaget om tillgodogörande av mineralfyndighet på kronojord staten förbehölls att kunna återtaga gruvdriften mot erläggande av viss lösen för anläggningarna redan trettio år från tiden för utarrenderingen. Med fastställande utav vederbörandes företrädesrätt till ny upplåtelse och statens inlösningsskyldighet synes mig nu vid en revision av dessa bestämmelser den gamla tanken på en upplåtelse-tid av 95 år bort uppgivas, om man ock velat för processfallen behålla den år 1911 beslutade utsträckta tiden av 75 år för vattenrättsupplåtelse, vilken tidsbestämelse åtminstone vid en blivande revision av de gamla bestämmelserna synes mig böra borttagas.

Under alla omständigheter bör, även om en längre upplåtelse-tid bibehålles, det sörjas för att staten under denna ofantliga tidsperiod icke går väsentligen miste om behörig inkomst av sin egendom. Det gjorde ju ej så mycket, om vattenkraftens genom konjunkturerna stegrade värde tillföll konsumenterna, men som industrien nu är anordnad, får dess ledning icke inrätta sig i främsta rummet för att bereda allmänheten fördelar efter självkostnaden, däri inberäknat en skälig ränta på anläggningsskapitalet, utan måste söka bereda den största möjliga vinst åt aktieägarna. Staten bör se till att den stegrade inkomsten av dess, i detta fall visserligen eventuella egendom går åtminstone i avsevärd mån till det allmänna, som allt för väl behöver sina inkomster, och icke obehörigen till aktieägare. Uti den år 1910 framlagda propositionen rörande utarrendering av kronan tillhöriga vattenfall yttrades härom följande: »Det torde icke vara lämpligt, att, om staten för att främja en ny och för landet viktig industri, som till en början ej kan bära ett normalt kraftpris, beviljat densamma upplåtelse av ett vattenfall på synnerligen fördelaktiga villkor, staten vid arrendetidens utgång, när det industriella företaget måhända utvecklats till en mycket vinstgivande affär, skulle vara förhindrad att betinga sig den arrendeavgift och de övriga villkor, som motsvara då gällande kraftpris.»

Uti det ovan nämnda förslaget om utarrendering av mineralfyndig-

heter var denna angelägenhet väl tillgodosedd. Kronan skulle årligen i arrende åtnjuta viss del av vinsten, och speciella föreskrifter meddelades i själva lagen om hur beloppet skulle beräknas, därvid olika meningar yppades endast, om det vore lämpligast att beräkna avgiften efter netto- eller bruttoinkomsten. Kronans jordbruksegendom utarrenderas vanligen på tjugu år i sänder, och så ofta äger således en reglering av arrendeavgiften rum. I den förenämnda motionen vid 1911 års riksdag ifrågasattes en reglering åtminstone vart tjugonde år av avgiften, om man nu ej vill även i detta fall inlåta sig på rent av en årlig reglering, såsom vid upplåtelse av malmfyndigheter ifrågasatts.

Vid förnyad upplåtelse skall denna enligt förslaget ske på skäliga villkor, vilket ju är riktigt. Det förefaller dock betänkligt att stanna vid detta. I lagtexten borde sålunda åtminstone i ett så viktigt fall helst finnas några grundlinjer, särskilt för de nya avgifternas beräkning. Visserligen finnas några anvisningar därutinnan i kommitterades motivering. Men detta hjälper ej mycket, när det enskilda intresset med sitt stora inflytande gör sig med alla sina hjälpmedel gällande. Vi erinra oss, hur det nyligen gick till och med beträffande en allmän lag om militieombudsmannens befogenhet. En ifrågasatt viktig begränsning därutinnan erhöll första kammaren enligt lagutskottets utlåtande kompromissvis hel och odelad i lagtexten, under det andra kammaren hugnades med några försäkringar i motiveringen. I första kammaren tog man sedan lagtexten under förklarande från majoritetens ledare, att motiveringen givetvis ej var bindande vid blivande tolkning av lagtexten.

Förslaget bestämmer vidare, att tvist om vilka villkor beträffande så väl avgälden som i övrigt må anses skäliga, skola hänskjutas till skiljemän. Dessa skola vara tre eller fem, utsedda en eller två av vardera parten och den tredje eller femte av de sålunda valda eller om de ej komma överens av befallningshavande. En så sammansatt skiljedomstol, utan all vägledning i lagtexten annat än genom hänvisningen till en godtycklig uppskattning av vad skiljemännen kunna anse skäligt, lämnar naturligtvis det bästa tillfället för obehöriga enskilda intressen att göra sig gällande. Erfarenheten om den demoraliserade rättsskipning, som framgår ur en sådan domstol, har mångenstädes föranlett dess avskaffande, där skiljedom eljest använts. Att i ett så viktigt fall låta ett mäktigt och påpassligt enskilt intresse sitta med och bestämma vad staten bör betinga för »skäliga» villkor för upplåtelse av sin egendom, kan icke vara välbetänkt. Det är lättare att framtvinga en förnuftig, frivillig överenskommelse, om saken i brist på åsämjande måste gå till allmän domstol, och hos denna kan man också med större visshet

påräkna ett verkligt skäligt domslut. Enligt förslaget om upplåtelse av malmfyndigheter skall avgäldens belopp bestämmas av en nämnd, utsedd på sätt av Konungen särskilt stadgas. Först därefter kan saken från nämnden fullföljas genom besvär till en ungefär så beskaffad skiljenämnd, som ovan sägs. Här gäller det dock dessutom ett årligt avgörande, vilket ej är så äventyrligt, som fastställande av villkor för en människoålder. Förslagets bestämmelse om skiljenämnd bör således enligt min uppfattning för säkerhets skull utgå och ersättas med en hänvisning till allmän domstol eller bestämmelse om en bättre nämnd.

Vattenfallsstyrelsen har i förslaget tillagts en enväldig befogenhet att bestämma avgälder och övriga villkor så väl vid den första uppgörelsen som vid förnyad upplåtelse. Det är visserligen sant, att staten, om den skall upprätta affärsdrivande verk, måste lämna deras ledning en större handlingsfrihet utan band av byråkratiska former. Detta är dock en sak. En annan är själva överlåtelsen av en statens dyrbara egendom av ifrågavarande beskaffenhet för långliga tider. Det synes mig vara oeftergivligt, att alla sådana huvudsakliga upplåtelser med villkor skola underställas åtminstone Kungl. Maj:ts prövning. Rätteligen borde ett sådant förfogande gå även till riksdagen, om det låte sig göra, och synes mig detta alltid böra ske, när upplåtelsen avser en så lång tid som 75 eller 95 år.

I vissa viktiga avseenden lämna de allmänna grunderna utrymme för den farhågan, att ingen myndighet, icke ens vattenfallsstyrelsen, äger befogenhet att däråt ägna någon omtanke. Särskilt gäller detta betryggande av allmänna intressen och allmänhetens rätt. Något övervägande exempelvis om lämpligheten, att vid upplåtelse av vattenkraft för elektriska kraftledningar kontraktet även bör eventuellt innehålla bestämmelser om möjligheter för staten att i framtiden skäligen reglera priset för vattenkraften, att orten förbehålles rätt till arrende av viss kraft o. s. v., läser icke ens hava ägt rum vid ärendets tidigare beredning, och någon bestämmelse härom förekommer icke heller i det nu framlagda förslaget. Det förefaller dock nödigt, att i de allmänna grunderna även påläggas vederbörande en förpliktelse eller åtminstone rättighet att i kontrakten skäligen se upp även med dessa och andra dylika frågor.

Förevarande förslag avser att fastställa bestämmelser endast för en tid av fem år för att vinna erfarenheter. Detta synes vara en lämplig bestämmelse i och för sig, men bör icke få åberopas för ett bortseende tills vidare från ovanberörda synpunkter. Släpper man efter på rimliga bestämmelser i början, blir det ännu svårare att genomdriva sådana

efteråt för att nu ej tala om, att de otillräckliga bestämmelserna oåterkalleligen bli för lång tid tillämpade på de upplåtelse, som ägt rum under femårsperioden.

Ofta invändes, att staten måste vara så frikostig som möjligt för att få några arrendatorer av vattenfall. Däremot må till en början erinras att svårigheten att få avnämare av statens vattenfall består väl närmast däri, att vattenkraften ej kan ekonomiskt på en gång tillgodogöras. Det måste för de norrländska bygderna ske så småningom. Däremot är det farligt att fastslå, att staten bör så gott som skänka bort sin egendom. Så länge sådana möjligheter stå öppna genom energiskt bearbetande av dem, som ha avgörandet, komma klagomålen om omöjligheten att tillgodose berättigade anspråk från det allmännas sida att oavlåtligt förnimmas. Står man däremot en gång inför ett fullbordat faktum, som ej tillåter vidare något obilligt åsidosättande av statens och det allmännas rätt, komma dessa röster att snart tystna. Vad som en gång utgavs vara omöjligt, blir då ofta med största lätthet överkomligt. Så skedde i striden om författningen rörande elektriska kraftledningar.

Nu är det visserligen sant, att kommitterade, som haft till uppdrag att framlägga förslag om erforderliga ändringar av gällande grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall, därvid nu till en början framlagt förslag rörande upplåtelse av de s. k. processfallen, byggt på gällande bestämmelser med tillägg av vissa lättnader för arrendatorn av billighetsskäl. Det skall icke förnekas, att en viss särskild hänsyn här må lämpligen äga rum, och vad ovan anmärkts riktar sig icke mot det väsentligaste av vad i sådant hänseende i propositionen med stöd av kommitterades förslag ifrågasättes. Erinringarna gälla sådana saker, som enligt min uppfattning böra i lika hög grad vinna tillämpning även för processfallen, varförutom ett nytt uppslag av kommittén ansetts av mig böra utgå, liksom ett tillägg av Kungl. Maj:t förefallit mig, på sätt ock i en redan väckt motion förordats, böra borttagas. Man skulle nu kunna säga, att vad förslaget innehåller i anslutning till gällande bestämmelser ej bör annat än i sammanhang med dem komma till bedömande. En sådan ståndpunkt är dock ganska äventyrlig liksom en underlåten prövning av de kritiserade nyheterna i propositionen. Dylika grundsatser bliva därigenom ännu mer fastslagna att lända till efterrättelse även i det fortsatta utredningsarbetet, och ur denna synpunkt är det icke lyckligt att nu framlägga ett särskilt förslag för vissa fastig-

heter med bibehållande eller införande av föreskrifter, som vid en allmän revision böra övergivas.

Man kan också av kommitterades motivering förstå, att ett fortgående även vid den allmänna revisionen på de nu inslagna vägarna icke varit för kommitterade främmande. Ännu tydligare framgår detta av civilministerns motivering till statsrådsprotokollet. Han finner där villkoren ur allmänna synpunkter befogade och motiverar sitt nya villkor om förlängning av upplåtelse tiden med nödvändigheten att åstadkomma ett kraftigt uppsving av vattenfallsbebyggandet i de norra delarna av landet samt framför även den av vattenlagskommittén framhållna angelägenheten att lämna industrien friaste exploateringsmöjligheter för att kunna taga upp tävlan med konkurrerande företag (jämför häremot min motion nr 137 vid denna riksdag om revision av vattenrättskommitténs förslag sid. 33—34). Först i sista hand betonas såsom ett ytterligare skäl för förlängning av upplåtelse tiden en billig hänsyn i fråga om de s. k. processfallen.

Genom det myckna arbetet i riksdagen för närvarande och propositionens sena framläggande för riksdagen har jag ej varit i tillfälle att i lagtext formulera förestående önskemål, utan hemställer att detta måtte ske genom vederbörande utskott. Rätteligen borde denna senkomna proposition enligt min uppfattning återremitteras till Kungl. Maj:t, för den händelse saken ej varit så brådskande.»

*Utskottet.*

Vid granskning av det nu föreliggande författningsförslaget har utskottet icke kunnat finna annat än att vid detsamma uppgörande vederbörligen beaktats såväl statens intressen som de berättigade kraven från de enskilda, till vilka enligt författningen upplåtelse av däri avsedda vattenfall kan komma att ske. De skäl, som av de sakkunniga och departementschefen åberopats för förslagets antagande, synas ock utskottet äga full giltighet. På grund härav och med hänsyn särskilt till den oomtvistligt stora nationalekonomiska betydelsen av ett tillgodogörande i vidsträcktaste mån av vattenkraften i landets vattenfall, anser utskottet sig utan tvekan böra förorda förslagets antagande.

Beträffande den av herr Lindhagen i ämnet väckta motionen, vilken uppenbarligen avser en genomgripande förändring i det av Kungl. Maj:t för riksdagen framlagda förslaget, delar utskottet visserligen motionärens åsikt om önskvärdheten av att staten själv kunde utbygga sina vattenfall och därifrån distribuera kraft, men då detta, såsom av motionären ock medgives, åtminstone för närvarande icke kan ske, torde det för staten endast återstå, att för vinnande av det mål vartill strävas,

nämligen utnyttjande så långt möjligt av ifrågavarande vattenkraftkällor, upplåta desamma åt enskilda på villkor, som icke medföra ur ekonomisk synpunkt alltför stora svårigheter för den enskilda företagsamheten.

Flertalet av de anmärkingar, som motionären riktat mot Kungl. Maj:ts förslag, torde kunna anses redan vara bemötta genom den till grund därför liggande motiveringen, varför utskottet skulle kunna underlåta att upptaga dem till en närmare granskning. Emellertid vill utskottet i anledning av motionärens antydan, att våra vattenfall i allmänhet skulle erbjuda av det privata kapitalet särskilt eftersträfvade exploateringsmöjligheter, hänvisa till den av de sakkunniga påvisade obenägenheten att utbygga vattenfallen i vårt land, som föranlett, att under de senare åren i Norrland icke påbörjats några mera betydande enskilda utbyggnader av förevarande slag.

Vad angår motionärens förslag, att avgälderna skulle under upplåtelse tiden kunna bli föremål för en omreglering, som t. o. m. ifrågasatts böra ske årligen, anser utskottet det uppenbart, att ingen skall befinnas villig att med hänsyn till det stora kapital, som fordras för och den risk, som är förbunden med monteringen av ett vattenfall, inlåta sig på ett dylikt företag utan att på förhand kunna beräkna åtminstone storleken av den arrendeavgift, som skall utgå för vattenfallets begagnande.

Angående den av Kungl. Maj:ts föreslagna bestämmelsen i fråga om skiljemannaförfarandet vid tvist, som kan uppstå rörande villkoren för ny upplåtelse, vilken bestämmelse enligt motionärens åsikt borde — särskilt vid det förhållande att skiljenämnden icke i författningen erhållit någon vägledning för fullgörandet av sitt uppdrag — ersättas med prövning inför allmän domstol, anser sig utskottet böra dels erinra därom, att nämnda bestämmelse är hämtad från stadgandet i 15 § av kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall, dels ock i likhet med de sakkunniga framhålla, att det icke på förhand torde vara möjligt att angiva den mångfald av faktorer, som i ett dylikt fall inverka på skiljenämndens avgörande.

Slutligen vill utskottet i anledning av förevarande motion uttala, att ett bifall till densamma enligt utskottets mening skulle vara ägnat att i hög grad förringa utsikterna att få ifrågavarande vattenfall utbyggda och då detta ju även av motionären erkänts vara för samhället av högsta intresse synes det utskottet, som om staten härvidlag bör i viss mån åsidosätta synpunkten av direkt ekonomisk vinst, för att genom

lindriga upplåtelsevillkor underlätta den enskilda företagsamheten, i den mån detta är görligt utan större uppoffringar.

Det i herrar Palmstiernas och Perssons i Tällberg motion framställda förslaget att i enlighet med de sakkunnigas hemställan tiden för upplåtelseerna i en följd och med oförändrade villkor skulle begränsas till högst 65 år kan utskottet icke biträda, då utskottet blivit tillfullo övertygat om giltigheten av de skäl, som av såväl vattenfallsstyrelsen som Kungl. Maj:t anförts för en utsträckning av upplåtelse-tiden på sätt Kungl. Maj:t föreslagit. Även härvidlag håller nämligen utskottet före, att blott med möjligheten av en sådan längre tid ett ökat bebyggande av vattenfallen är att förvänta, och vill utskottet hänvisa till, att enligt förslaget endast efter Kungl. Maj:ts medgivande upplåtelse-tiden må utsträckas till 95 år, vilket synes innebära garanti för ett behörigt tillvaratagande av statens intressen.

---

Granskningen av författningsförslagets detaljer har allenast givit utskottet anledning hemställa, dels att den i 2 § föreslagna bestämmelsen, att, då fråga är om förnyad upplåtelse av vattenfall, arrendator må berättigas erhålla sådan efter arrendetidens utgång för en tid av *högst* 30 år, måtte återföras till den lydelse, som av de sakkunniga förordats, varigenom jämväl överensstämmelse kommer att vinnas med ovanberörda kungörelse den 4 juli 1910, dels ock, att bestämmelsen angående förordningens ikraftträdande omredigeras på sätt utskottets nedan intagna förslag närmare utvisar.

Förslaget till kungörelse om ändrad lydelse av 17 § i förenämnda kungörelse den 4 juli 1910 har icke föranlett någon erinran från utskottets sida.

Under återopande av vad sålunda anförts, får utskottet hemställa,

att riksdagen, med avslag å herrar Palmstiernas och Perssons i Tällberg samt herr Lindhagens förvarande motioner, må, med förklarande att Kungl. Maj:ts ifrågavarande förslag icke kunnat av riksdagen oförändrat antagas, i anledning av ifrågavarande proposition för sin del antaga följande



## Förordning

### angående grunder för upplåtelse av vissa kronan tillhöriga vattenfall och strömfall.

*Kungl. Maj:ts förslag.*

*Utskottets förslag.*

Med ändring av vad gällande grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall innehålla häremot stridande förordnas som följer:

#### 1 §.

Har kronan vid domstol framställt anspråk å äganderätt till sådant vattenfall eller sådan del av vattenfall, som i de förteckningar över kronans vattenfall, vilka lämnats i det av särskilda kommitterade för utredning rörande kronans vattenfall den 17 mars 1903 avgivna betänkande, icke upptagits såsom tillhörande kronan, eller kan kronan förväntas framställa dylikt anspråk beträffande vattenfall, som nu nämnts, må fallet, därest det av innehavaren åtkommit utan vetskap om att kronan framställt eller kunde förväntas framställa anspråk därå, med eller utan utmål av mark till honom upplåtas på arrende eller med vattenfallsrätt under de villkor, som här nedan angivas.

På enahanda villkor må även till förre innehavaren upplåtas sådant vattenfall eller del av vattenfall, vartill i rättegång, anhängiggjord efter utgången av år 1908, äganderätten genom laga kraftägande dom blivit kronan tillerkänd.

Vad sålunda stadgats skall äga motsvarande tillämpning vid upplåtelse av sådana kronan ostridigt tillhöriga smärre strömfall eller delar av strömfall, vilka lämpligen böra tillgodogöras i ett sammanhang med vattenfall, som här ovan omförmäles.

Det ankommer på Kungl. Maj:t att förordna, huruvida vattenfalls-lägenhet, som avses i denna §, skall i enlighet med vad i denna förordning stadgats upplåtas till nyttjande, därvid, när särskilda omstän-

Kungl. Maj:ts förslag.

Utskottets förslag.

digheter därtill föranleda, i undantagsfall må medgivas, att vattenfalls-lägenhet, som avses i första stycket här ovan, må till innehavaren av lägenheten upplåtas till nyttjande under de i denna förordning stadgade villkor, även om denne vid lägenhetens förvärvande hade vetskap därom, att kronan framställt eller kunde förväntas framställa äganderättsanspråk på lägenheten.

Det tillkommer vattenfallsstyrelsen att å kronans vägnar verkställa upplåtelse, varom Kungl. Maj:t sålunda förordnat.

## 2 §.

*Mom. 1.* Upplåtelse på arrende av vattenfallslägenhet, som avses i 1 §, skall, då vattenfallet är bebyggt, ske för en tid av femtio år, men eljest för en tid av femtiofem år; dock må erforderlig inskränkning göras i arrendetiden, när särskilda omständigheter därtill föranleda. Visar sig, att vattenfallets bebyggande till följd av omständigheter, som icke vid avtalets ingående varit förutsedda, kräver längre tid än fem år, må vattenfallsstyrelsen medgiva skälig förlängning av arrendetiden.

Då fråga är om utarrendering av bebyggt vattenfall, som avses i 1 §, må arrendatorn i arrendeavtalet berättigas att efter arrendetidens utgång för en tid av *högst* trettio år samt mot den arrendeavgift och de villkor i övrigt, vilka med avseende å de vid arrendetidens utgång rådande förhållanden kunna anses skäliga, få lägenheten till sig ånyo upplåten, så vida icke vattenfallsstyrelsen senast fem år före arrendetidens utgång underrättar honom, att dylik förlängning icke av kronan medgives. Det åligger dock arrendatorn att senast tre år före arrendetidens utgång hos vattenfallsstyrelsen anmäla, huruvida han vill begagna sig av sin rätt till förnyad upplåtelse; sker det ej, vare han sin rätt därtill förlustig.

Då fråga är om utarrendering av bebyggt vattenfall, som avses i 1 §, må arrendatorn i arrendeavtalet berättigas att efter arrendetidens utgång för en tid av trettio år samt mot den arrendeavgift och de villkor i övrigt, vilka med avseende å de vid arrendetidens utgång rådande förhållanden kunna anses skäliga, få lägenheten till sig ånyo upplåten, så vida icke vattenfallsstyrelsen senast fem år före arrendetidens utgång underrättar honom, att dylik förlängning icke av kronan medgives. Det åligger dock arrendatorn att senast tre år före arrendetidens utgång hos vattenfallsstyrelsen anmäla, huruvida han vill begagna sig av sin rätt till förnyad upplåtelse; sker det ej, vare han sin rätt därtill förlustig.

*Kungl. Maj:ts förslag.*

Upplåtes vattenfall, som avses i 1 §, i obebyggt skick eller är kronan icke ägare av de anläggningar, som utförts för tillgodogörande av vattenkraften i strömfallet, skall kronan vara berättigad att vid arrendetidens utgång återtaga det utarrenderade mot erläggande av lösen för de arrendatorn tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader ävensom annan i arrendeavtalet angiven, honom tillhörig och å lägenheten befintlig egendom, som erfordras för vattenkraftanläggningens drift, såsom byggnader, maskiner, ledningar och dylikt. Vill kronan begagna sig av rättighet, som nu är sagd, vare dock skyldig att senast fem år före arrendetidens utgång underrätta arrendatorn därom. Gör kronan ej detta, skall arrendatorn, därest han senast tre år före arrendetidens slut meddelat vattenfallsstyrelsen sin önskan att erhålla förnyad upplåtelse av vattenfallslägenheten, vara berättigad att för en tid av *högst* trettio år få lägenheten till sig ånyo upplåten mot den arrendeavgift och de villkor i övrigt, vilka med hänsyn till då rådande förhållanden kunna anses skäligen.

Betingar sig kronan för ny upplåtelsetid, som enligt andra eller tredje stycket av detta moment kan ifrågakomma, så stor årlig avgäld eller sådana villkor i övrigt, att arrendatorn icke vill på dem mottaga ny upplåtelse, skall, på yrkande av vattenfallsstyrelsen eller arrendatorn, frågan, huruvida de av kronan uppställda villkoren för den nya upplåtelsen kunna anses skäligen eller ej, hänskjutas till bedömande av sådan skiljenämnd, som omförmäles i 15 § av kungörelsen den 4

*Utskottets förslag.*

Upplåtes vattenfall, som avses i 1 §, i obebyggt skick eller är kronan icke ägare av de anläggningar, som utförts för tillgodogörande av vattenkraften i strömfallet, skall kronan vara berättigad att vid arrendetidens utgång återtaga det utarrenderade mot erläggande av lösen för de arrendatorn tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader ävensom annan i arrendeavtalet angiven, honom tillhörig och å lägenheten befintlig egendom, som erfordras för vattenkraftanläggningens drift, såsom byggnader, maskiner, ledningar och dylikt. Vill kronan begagna sig av rättighet, som nu är sagd, vare dock skyldig att senast fem år före arrendetidens utgång underrätta arrendatorn därom. Gör kronan ej detta, skall arrendatorn, därest han senast tre år före arrendetidens slut meddelat vattenfallsstyrelsen sin önskan att erhålla förnyad upplåtelse av vattenfallslägenheten, vara berättigad att för en tid av trettio år få lägenheten till sig ånyo upplåten mot den arrendeavgift och de villkor i övrigt, vilka med hänsyn till då rådande förhållanden kunna anses skäligen.

Kungl. Maj:ts förslag.

Utskottets förslag.

juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall. Finner därvid skiljenämnden de villkor, kronan betingat sig för den nya upplåtelsen, vara skäliga, men vill ändock arrendatorn icke begagna sig av den företrädesrätt till förnyad upplåtelse på de av kronan uppställda villkoren, vilken enligt vad här ovan sägs tillkommer honom, vare han skyldig att utan lösen till kronan avstå de honom tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader.

Finner åter skiljenämnden, att de av kronan uppställda villkoren för den nya upplåtelsen icke kunna anses skäliga, äger arrendatorn, där ej överenskommelse kan träffas mellan kronan och arrendatorn angående förnyad upplåtelse, att av kronan erhålla lösen för de honom tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader ävensom den i arrendeavtalet angivna, honom tillhöriga och å lägenheten befintliga egendom, vilken erfordras för vattenkraftanläggningens drift och för vilken lösen, enligt vad i tredje stycket av detta moment sägs, i där avsett fall skall av kronan gäldas.

När särskilda omständigheter därtill föranleda, må Kungl. Maj:t medgiva utsträckning av arrendetiden utöver vad i första, andra och tredje styckena av detta moment sägs, dock ej för längre tid än att upplåtelse tiden under första och andra arrendeperioden sammanlagt uppgår till högst nittiofem år.

Där så befinnes lämpligt, äger Kungl. Maj:t jämväl medgiva, att vattenfall, som icke är bebyggt eller som är bebyggt med kronan icke tillhöriga byggnader, utan hinder av vad här ovan i denna § är stadgat, må i en följd upplåtas på arrende för en tid av intill nittiofem år. Avser sådan upplåtelse längre tid än sextiofem år, äge arrendatorn ej i vidare mån, än i 7 § här nedan sägs, företrädesrätt att få vattenfallslägenheten till sig ånyo upplåten.

*Mom. 2.* I arrendeavtal angående vattenfallslägenhet, som avses i 1 §, skall föreskrivas, antingen att arrendatorn vid utgången av den tid, för vilken han må erhålla förnyad upplåtelse av vattenfallslägenheten, är berättigad att av kronan erhålla lösen för de honom tillhöriga, å lägenheten befintliga vattenverksbyggnader och annan i avtalet angiven, honom tillhörig och å lägenheten befintlig egendom, som erfordras för vattenkraftanläggningens drift, eller ock är skyldig att vid utgången av nämnda tid utau lösen till kronan avstå sådana vattenverksbyggnader och annan egendom, som nyss nämnts.

Föreskrift av dylik innebörd skall meddelas i avtalet även i det fall, att vattenfallslägenheten upplåtes på längre tid än sextiofem år

*Kungl. Maj:ts förslag.**Utskottets förslag.*

och arrendatorn förty icke äger sådan företrädesrätt till förnyad upplåtelse, som omförmäles i mom. 1 andra och tredje styckena av denna §.

*Mom. 3.* Skulle arrendet under första arrendeperioden upphöra till följd av förverkande, skall arrendatorn vara skyldig att till kronan utan lösen avstå de honom tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader. Har förverkande skett under den tid det nya avtalet gäller, är arrendatorn pliktig att till kronan utan lösen avstå, förutom nämnda vattenverksbyggnader, jämväl annan i avtalet angiven, honom tillhörig och å lägenheten befintlig egendom, som erfordras för vattenkraftanläggningens drift.

*Mom. 4.* Med vattenverksbyggnader avses i denna förordning anordningar dels för vattnets dämning och ledande till och från kraftanläggning, såsom dammar, rännor, kanaler, tuber, tunnlar och turbin-kammare, dels ock för flottningen och fiskens gång, såsom flottningsutskov, timmerledare, laxtrappor och ålledare, ävensom vad till dylika anordningar hör, såsom luckor med manöveranordningar, isgrindar och dylikt.

*Mom. 5.* Uttrycklig bestämmelse om, vad på grund av denna § skall gälla, skall intagas i arrendeavtalet.

De vattenverksbyggnader och den övriga egendom, som, enligt vad i denna § är stadgat, antingen skola av kronan mot lösen övertagas eller ock av arrendatorn utan lösen avstås till kronan, skola därjämte i arrendeavtalet noggrant angivas.

### 3 §.

I avtal angående arrende av vattenfallslägenhet, som avses i 1 §, skall föreskrivas, att, därest arrendatorn vid utförande av vattenkraftanläggningen gör större avvikelser från de av vattenfallsstyrelsen godkända ritningarna till anläggningen eller uraktlåter ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som av vattenfallsstyrelsen meddelats i och för anläggningens utförande på ändamålsenligt och betryggande sätt, samt arrendatorn icke inom av vattenfallsstyrelsen förelagd skälig tid häri vidtager rättelse, arrenderätten skall, om kronan det påfordrar, vara av arrendatorn förverkad och kronan förty vara berättigad att uppsäga avtalet.

Därest i arrendeavtalet stadgas skyldighet för arrendatorn att inom viss föreskriven tid hava påbörjat arbetet med vattenfalllets bebyggande eller att hava fullbordat anläggningen i dess helhet, skall i avtalet tillika intagas bestämmelse därom, att arrendatorn, i händelse av försummelse

*Kungl. Maj:ts förslag.*

*Utskottets förslag.*

i nämnda hänseende, skall, om kronan det påfordrar, anses hava förverkat arrenderätten och kronan förty vara berättigad att uppsäga avtalet.

Innehåller arrendeavtalet bestämmelse därom, att upplåten vattenkraft eller därav framställd energi skall användas för visst angivet ändamål, och tager arrendatorn för annat ändamål än sålunda förutsatts vattenkraften eller energien i anspråk till sådan omfattning, att det ursprungliga ändamålet eftersättes, samt icke inom av vattenfallsstyrelsen förelagd skälig tid häri vidtager rättelse, skall, om kronan det påfordrar, arrenderätten jämväl vara förverkad och kronan vara berättigad att uppsäga avtalet. Förbehåll härom skall ock intagas i arrendeavtalet.

#### 4 §.

I fråga om upplåtelse på arrende av vattenfallslägenhet, som avses i 1 § här ovan, skola i övrigt stadgandena i 3, 5, 7—16 §§ i ovan nämnda kungörelse den 4 juli 1910 i tillämpliga delar lända till efterrättelse.

#### 5 §.

*Mom. 1.* Där vattenfallslägenhet, som avses i 1 §, upplåtes med vattenfallsrätt, skall vad i 2 § här ovan samt i 3, 5, 7—15 §§ av berörda kungörelse den 4 juli 1910 är föreskrivet beträffande arrende ävensom föreskrifterna i 20 § av samma kungörelse, sådan sistnämnda § lyder enligt kungörelsen den 22 juni 1911, äga motsvarande tillämpning, dock att upplåtelse av vattenfall, som icke är bebyggt eller som är bebyggt med kronan icke tillhöriga byggnader, må, utan hinder av stadgandet i 2 § här ovan, ske för en tid av intill sjuttiofem år eller, med Kungl. Maj:ts samtycke, intill nittiofem år. Avser sådan upplåtelse längre tid än sextiofem år, äge nyttjanderättshavaren ej i vidare mån, än i 7 § här nedan sägs, företrädesrätt att få vattenfallslägenheten till sig ånyo upplåten.

*Mom. 2.* Vid upplåtelse med vattenfallsrätt skall även i det fall, att, i enlighet med vad i första stycket av denna § sägs, nyttjanderättshavaren icke äger sådan företrädesrätt till förnyad upplåtelse, som omförmäles i 2 § här ovan, i avtalet föreskrivas, att nyttjanderättshavaren antingen är berättigad att vid upplåtelse tidens utgång erhålla lösen för de honom tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader ävensom annan i avtalet angiven, honom tillhörig och å lägenheten befintlig egendom, som erfordras för vattenkraftanläggningens drift, eller

*Kungl. Maj:ts förslag.**Utskottets förslag.*

ock är skyldig att vid utgången av nämnda tid utan lösen till kronan avstå sådana vattenverksbyggnader och annan egendom, som nyss nämnts.

*Mom. 3.* Upphör upplåtelse med vattenfallsrätt till följd av förverkande och är vattenfallsrätten besvärad av inteckning, vare inteckningens ägare, där ej, på framställning av vattenfallsstyrelsen, Kungl. Maj:t annorlunda förordnar, berättigad att framför annan erhålla upplåtelse av vattenfallsrätten för en tid, motsvarande den del av upplåtelse-tiden enligt det förra avtalet, vilken ännu ej gått till ända, när nyttjanderätten förklarades förverkad. Dylik rätt till upplåtelse tillkommer dock inteckningshavare allenast i det fall, att han inom tre månader, från det nyttjanderätten förklarades förverkad, hos vattenfallsstyrelsen anmäler sig vara villig att mottaga upplåtelse av vattenfallslägenheten samt att hinder mot upplåtelsen ej möter till följd av stadgandet i 20 § av förenämnda kungörelse den 22 juni 1911.

Avser den förverkade nyttjanderätten endast del av ett vattenfall, vilket tillgodogöres i en enhetlig anläggning, äge sådan företrädesrätt till ny upplåtelse, som i första stycket av detta mom. omförmäles, ej rum, där olika delar av det samlade vattenfallet genom begagnandet av dylik företrädesrätt skulle komma i olika händer.

För den nya upplåtelsen skola i tillämpliga delar gälla enahanda villkor, som voro bestämda för den förverkade nyttjanderätten, dock med sådan jämkning i den årliga avgälden, som kan finnas skälig med hänsyn såväl därtill, att den förre nyttjanderättshavaren tillhöriga, å lägenheten befintliga vattenverksbyggnader m. m. till följd av förverkandet må hava tillfallit kronan, som även därtill, att inteckningshavaren må hava helt eller delvis bekostat anläggningen i fråga.

Betingar sig kronan för den nya upplåtelsen så stor avgäld eller sådana villkor i övrigt, att inteckningshavaren ej vill på dem mottaga ny upplåtelse, skall skäligheten av de utav kronan uppställda villkoren hänskjutas till bedömande av sådan skiljenämnd, som omförmäles i 15 § av nämnda kungörelse den 4 juli 1910. Vill inteckningshavaren ej mottaga upplåtelse av vattenfallslägenheten på de villkor, som av dylik skiljenämnd prövas skäliga, vare han förlustig sin företrädesrätt till ny upplåtelse.

Finns flera inteckningshavare, skall den, vars inteckning har sämre rätt, äga företräde till ny upplåtelse framför den, som har bättre rätt, dock under villkor att han förnöjer inteckningshavare med bättre rätt.

## 6 §.

I avtal om vattenfallsrätt må kunna stadgas, att vattenfallsstyrelsen äger utse sakkunnig person, som har att på nyttjanderättshavarens bekostnad å arbetsplatsen kontrollera arbetets utförande och å kronans vägnar godkänna anläggningarna i den mån de utförts eller fullbordats.

I avtalet skall föreskrivas, att, därest nyttjanderättshavaren vid utförande av vattenkraftanläggningen gör större avvikelser från de av vattenfallsstyrelsen godkända ritningarna till anläggningen eller uraktlåter ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som av vattenfallsstyrelsen meddelats i och för anläggningens utförande på ändamålsenligt och betryggande sätt, samt icke inom av vattenfallsstyrelsen förelagd skälig tid häri vidtager rättelse, vattenfallsstyrelsen skall äga befogenhet att låta inställa arbetets vidare fortsättande.

Därest i avtalet stadgas skyldighet för nyttjanderättshavaren att inom viss föreskriven tid hava påbörjat arbetet med vattenfallets byggnad eller att hava fullbordat anläggningen i dess helhet, må tillika, om särskilda skäl därtill föranleda, i avtalet intagas bestämmelse därom, att nyttjanderättshavaren, i händelse av väsentlig försummelse i nämnda hänseende, skall, om sådant å kronans vägnar yrkas, anses hava förverkat vattenfallsrätten och kronan förty vara berättigad att uppsäga avtalet. Innehåller avtalet bestämmelse därom, att upplåten vattenkraft eller därav framställd energi skall användas för visst angivet ändamål, och tager nyttjanderättshavaren för annat ändamål än sålunda förutsatts vattenkraften eller energien i anspråk till sådan omfattning, att det ursprungliga ändamålet eftersättes, skall, om förbehåll därom skett i avtalet samt nyttjanderättshavaren icke inom av vattenfallsstyrelsen förelagd skälig tid vidtager rättelse, kronan jämväl kunna påfordra, att vattenfallsrätten skall vara förverkad, och förty äga uppsäga avtalet. Har ej uppsägning skett inom ett år efter det anledning därtill, efter ty nyss är sagt, i förekommande fall yppades, äger kronan sedermera ej åberopa nyttjanderättshavarens försummelse i nu nämnda hänseende såsom grund för hans skiljande från vattenfallsrätten.

I avtalet må kunna stadgas skyldighet för nyttjanderättshavaren att i fråga om tillhandahållande av vattenkraft eller därav framställd energi vara underkastad de allmänna villkor, som i sådant hänseende kunna av Kungl. Maj:t varda stadgade.



Kungl. Maj:ts förslag.

Utskottets förslag.

## 7 §.

I avtal angående upplåtelse av vattenfallslägenhet, som avses i 1 § här ovan, må föreskrivas, att, i händelse kronan vill ånyo upplåta lägenheten på arrende eller med vattenfallsrätt efter utgången av den i avtalet bestämda upplåtelse tiden eller, där nyttjanderättshavaren begagnat sig av den företrädesrätt, som jämlikt 2 § tillkommer honom, efter utgången av den tid, under vilken nyttjanderättshavaren erhållit förlängd upplåtelse av vattenfallslägenheten, denne skall, därest han på tillfredsställande sätt fullgjort sina skyldigheter enligt avtalet och iakttagit gällande laga föreskrifter rörande vattenkraftanläggningen, vilket tillkommer vattenfallsstyrelsen att pröva, vara berättigad att framför andra erhålla förnyad upplåtelse mot den årliga avgäld och de villkor i övrigt, vilka kronan då anser böra gälla.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1915 och gäller till den 1 juli 1920 beträffande sådana upplåtelser av vattenfall, angående vilka avtal avslutas under nämnda femårsperiod.

samt

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1915 och gäller beträffande sådana upplåtelser av vattenfall, angående vilka avtal avslutas under tiden till den 1 juli 1920;

## Kungörelse

**om ändrad lydelse av 17 § i kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall.**

Härigenom förordnas, att 17 § i kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall skall erhålla följande ändrade lydelse:

Dessa grunder skola äga tillämpning jämväl då fråga är om avtal angående nyttjande av vattenfallslägenhet, beträffande vilken kronans

*Bihang till riksdagens protokoll 1915. 10 saml. 39 häft. (Nr 67.)*

*Kungl. Maj:ts förslag.*

*Utskottets förslag.*

äganderätt är föremål för tvist, dock icke i de fall, då avtal rörande upplåtelse av lägenheten må avslutas med tillämpning av förordningen angående grunder för upplåtelse av vissa kronan tillhöriga vattenfall och strömfall.

---

Denna kungörelse skall träda i kraft den 1 juli 1915.

---

Stockholm den 16 maj 1915.

På jordbruksutskottets vägnar:

D. PERSSON i Tällberg.

---

I detta ärendes behandling hava deltagit: herrar *Persson, Ericsson, Odelberg, Holmquist, Fahlén, Hellström\*, Lindblad, Nilsson* i Tänga, greve *Hamilton*, greve *Wachtmeister, Ingeström, Nilsson* i Linnås, *Hage, Larsson, Svensson* och *Nordström*.

---

\* Har icke närvarit vid justeringen av utlåtandet.

### Reservationer:

av herr *Persson*, vilken med instämmande av greve *Hamilton* anförd:

»På de skäl, som anförts dels av de sakkunniga och dels uti den av herr *Palmstierna* och mig väckta motionen (nr 236 i andra kammaren) har jag inom utskottet yrkat bifall till Kungl. Maj:ts förslag med den ändring i avseende på upplåtelsetiden, att densamma visserligen, praktiskt taget, kan få utsträckas till 95 år, men att en prövning av villkoren måtte ske, efter det 65 år förflutit. Att en sådan förnyad prövning av villkoren ur flere synpunkter måste vara önskvärd, ej mindre ur vattenverksinnehavarens än även ur statens synpunkt, torde vid närmare eftersinnande vara uppenbart. Ingen lär nämligen för så lång tid framåt som den, varom här är fråga, med någon grad av bestämdhet kunna förutse, huru krafttekniken och avsättningsmöjligheterna komma att utveckla sig, vadan en omreglering av de träffade avtalen ur rättvisans synpunkt kan bliva en bjudande nödvändighet.

Särskilt förtjänar härvid tagas i betraktande, hurusom vattenkraften kan få en mycket farlig konkurrent genom värmeteknikens fortgående fulländning. Belysande för huru värmemotorerna på senare tiden utvecklats, är vad de sakkunniga å sid. 32 och 33 uti sitt betänkande i detta avseende anförd.

Enligt mitt förmenande kan sålunda ingen nu förutse vilkendera parten, staten eller vattenverks- respektive vattenfallsinnehavaren, som skulle hava största fördelen av en prövning utav villkoren efter 65 år. Men frågan får inte heller betraktas ifrån den synpunkten, utan det bör ligga i statsmakternas intresse att så ordna statens förhållanden till den enskilde, att bådas rättmätiga krav, såvitt möjligt är, bliva tillgodosedda. Och då jag är livligt övertygad om, att detta bäst och säkrast sker genom vad de sakkunniga i avseende å upplåtelsetiden föreslagit och herr *Palmstierna* och jag upptagit i vår ovanberörda motion, får jag hemställa,

att riksdagen, med förklarande att Kungl. Maj:ts ifrågavarande förslag ej kunnat av riksdagen oförändrat antagas, må, med avslag å herr *Lindhagens* hemställan och i anledning av Kungl. Maj:ts proposition samt

med bifall till herrar Palmstiernas och Perssons förvarande motion, för sin del antaga det i propositionen innefattade förslaget i enlighet med av utskottet föreslagna lydelse, dock med den ändring att § 2 mom. 1, sista stycket, måtte utgå samt att i § 5 orden »med Kungl. Maj:ts samtycke, intill 95 år» likaledes måtte uteslutas.»

av herrar *Hage* och *Nordström*, vilka med instämmande i herr *Perssons* reservation ytterligare anförde:

»Utskottet anser vidare, att de nu föreslagna medgivandena för vattenkraftsindustriens krav i vissa avseenden gå längre än ett tillbörligt tillgodoseende av statens och det allmännas rätt kan medgiva.

Särskilt finner utskottet de i herr Lindhagens motion frambållna synpunkterna i detta avseende beaktansvärda, nämligen att vattenkraften kan få högst olika värden under kommande tider. Om alltså vid upplåtelse av vattenfall staten fastställer en viss bestämd avgift för en lång upplåtelse tid, så kan denna avgift komma att bli rent löjligt liten, sedan respektive vattenfallsanläggningar uppnått större omfattning och avsättningen av kraft mångdubblats. Vattenfallsstyrelsen bör därför låta sig angeläget vara att vid fastställande av arrendeavgifter även taga under omprövning om ej avgifterna kunna bli rörliga under upplåtelse tiden, vilket möjligen torde kunna ernås genom bestämmelser om, att den årliga avgiften skall utgå efter visst à-pris per utnyttjad hästkraft, varjämte vid fastställande av nämnda pris hänsyn bör tagas till *dels* de utnyttjade hästkrafternas olika värde efter som de användas för olika ändamål eller levereras på längre eller kortare avstånd från kraftkällan samt *dels* även — i den mån sådant kan och anses böra ske — till statens befogade anspråk på del i den värdestegring, som, oberoende av företagets bättre eller sämre skötsel, kan uppkomma på grund av de allmänna konjunkturerna;»

samt av herrar *Holmquist*, *Nilsson* i Tånga, *Hellström* och *Ingeström*.